

Історична довідка

Нікопольсько-Криворізька операція (30.01.-29.02.1944 р.)

Важливою ланкою зимового (1944 р.) наступу на Правобережній Україні була Нікопольсько-Криворізька операція, що здійснювалася силами 3-го та 4-го Українських фронтів. Координацію дій їхніх військ, безпосереднє керівництво операцією здійснював начальник Генерального штабу представник Ставки Верховного Головнокомандування генерал О. М. Василевський. Бульвар Василевського у нашому місті є негаснучою благородною пам'яттю криворожан талановитому воєначальнику. *(Додаток 1)*

Одночасно із боями на київському напрямі розгортався масштабний бій на підступах до Кривого Рогу. Тяжкі бої за визволення Криворіжжя відбувалися в два етапи. У січні 1944 року з Криворізько-Нікопольської операції почався другий етап визволення Криворіжжя. **Мета цієї операції** полягала зі звільнення двох великих промислових регіонів України. **А цілі Нікопольсько – Криворізької операції були такими:**

1. Розгромити велике вороже угруповання.
2. Ліквідувати на лівому березі Дніпра ворожий плацдарм.
3. Скувати південне крило німецьких військ на Україні та не дати командуванню Вермахту можливості перекинути частину своїх сил на Корсунь – Шевченківський напрям.

Доречно буде вказати на передумову Нікопольсько – Криворізької операції. Нею стало завдання, яке було поставлене ще на початку січня 1944 р. командувачу 3-го Українського фронту генералу армії Р. Малиновському, щоб він провів наступ у двох напрямках: на південний схід до Дніпра (мета: розгромити нікопольське угруповання противника разом з військами 4-го Українського фронту); на захід, до річки Інгулець, обходячи Кривий Ріг з півдня (мета: розгром криворізького угруповання противника).

Отже, боротьба криворізьких партизанів і підпільників проти нацистів злилась із наступальними діями частин 3-го Українського фронту(головна ціль відводилася саме цьому фронту, оскільки війська його взаємодіяли із 4 Українським фронтом, і могли завдати удару ворогу). Всі разом вони завдали вирішального удару по семи ворожих дивізіях, які на той час знаходились у місті. **Варто зупинитися на тому, якими ж були співвідношення сил.**

Радянські війська переважали противника чисельністю особового складу – 705 тис. осіб проти 540 тис., гармат і мінометів – 8 048 проти 6 420 одиниць, **бойових літаків – 1 200 проти 560; однак поступалися щодо кількості танків – 390 проти 480.** *(Додаток 2)*

На рубежі оборони нікопольсько-криворізького виступу німці провели значні фортифікаційні роботи, належним способом облаштовані лінії оборони ключових стратегічних висот та населених пунктів, створені мінні поля, дотові загородження, вогняні артилерійські пастки. Оборону німці вели методом організації опорних пунктів із застосуванням широкого маневрування

резервними силами, користуючись прикриттям ландшафту, а також були сформовані «пожежні» мобільні ударні частини, які вводили в дію на місцях прориву оборони. *(Додаток 3)*

Операція розгорнулася до 280 кілометрів за шириною фронту наступу. Бої на підступах до Кривого Рогу носили виключно запеклий характер. Дуже тяжкі були й погодні умови. Раніше звичайного розкрилися річки. Тупий бруд, хуртовини та мороз, що змінювалися дощами, ускладнювали бойові дії наступаючих, підвіз боєприпасів та продовольства, евакуацію поранених. Про це маршал Радянського Союзу О.М. Василевський пізніше напише у своїх мемуарах. *(Додаток 4)*

Яким же був хід даної операції? Можна виділити 3 етапи:

1 етап. Тривав з 30 січня до 9 лютого – прорив оборони противника, розгром нікопольського угруповання противника, ліквідація нікопольського плацдарму. Завдячуємо цьому військам 3-го Українського фронту (командувач – генерал армії Р. Я. Малиновський) 37- й армії (командувач – генерал-лейтенант М. М. Шарохін), 82 стрілецькому корпусу (командир – генерал-майор П. Г. Кузнєцов), війська 46-ї (командувач – генерал-лейтенант В. В. Глаголев) і 8-ї гвардійської (командувач – гвардії генерал-полковник В. І. Чуйков) армій. У наступ проти німецького угруповання на Нікопольському плацдармі війська 4-го Українського фронту (командувач – генерал армії Ф. І. Толбухін) перейшли 31 січня. До 8 січня війська двох фронтів – 6-ї (командувач – генерал-лейтенант І. Т. Шльомін) та 3-ї гвардійської армій (командувач – генерал-лейтенант Д. Д. Лелюшенко) звільнили плацдарм від німецьких військ. А 8 лютого з'єднання 66-го, 32-го (командир – генерал-майор Д. С. Жеребін) та 34-го гвардійського (командир – генерал-лейтенант Д. І. Рябишев) стрілецьких корпусів за підтримки 1-го змішаного авіаційного корпусу (командир – генерал-майор авіації В. І. Шевченко) 17-ї повітряної армії, увійшли до м. Нікополь.

2 етап. 10 – 16 лютого – перехід головного ударного угруповання до оборони.

3 етап. 17 – 29 лютого – розгром криворізького угруповання і створення сприятливих умов для розвитку наступу в напрямках Новий Буг і Миколаїв. *(Додаток 5)*

На третьому етапі зупинимося докладно. Як відбулося визволення Кривого Рогу?

17 лютого війська 3-го Українського фронту відновили наступ на Криворізькому напрямку: однією частиною сил вони вийшли на р. Інгулець, а другою – на південний схід до річки Дніпро, перекривши шлях відступу і можливість з'єднатися зі своїми частинами ворожому угрупованню у складі п'яти піхотних і двох танкових дивізій. Контратакуючи радянські війська, він одночасно створив укріплення навколо Кривого Рогу. Наступати доводилося в дуже важких умовах. Глибина оборони ворога дорівнювала п'яти кілометрам. Усе, що можна було пристосувати до вогневих точок, було перетворено на фортеці. Крім

того, заважали ще бездоріжжя й густі снігопади. Техніка не могла рухатися по таких шляхах, а люди йшли. Не вистачало патронів і снарядів, тому для постачання фронту використовувалися літаки, з яких знімали все озброєння для максимального полегшення. Багатоденні бої точилися за Зелене місто, територію металургійного заводу та Соцмісто. У самому Соцмісті бої тривали протягом п'яти годин. В результаті запеклих боїв були звільнені станції Радушна, Мишурин Ріг, коксохімзавод. Дуже важко було на лінії Олександрівка - Златоустівка. *(Додаток 6)*

Стрімким натиском з різних напрямків з'єднання 82-го, 6-го гвардійського (командир – генерал-майор Г. П. Котов), 34-го (командир –генерал-майор І. С. Кособуцький) стрілецьких корпусів, за підтримки 9-го (командир – генерал-майор авіації О. В. Толстиків) та 1-го змішаних авіаційних корпусів, зламали опір противника на околицях міста й протягом **22–24 лютого визволили великий промисловий центр України – м. Кривий Ріг**, а разом з ним і весь район криворізьких рудників.

Район Смички звільняла 28-та гвардійська, а Карачунів – 20-та гвардійська генерала Н.М. Дреєва дивізія. На вулицях Леніна та Карла Маркса за кожен будинок вели завзяті бої воїни 353-ї стрілецької дивізії генерал-майора Ф.І. Колчука. *(Додаток 7)*

У визволенні Кривого Рога брали участь також 37-а стрілецька дивізія і 8-а гвардійська армія генерала В. І. Чуйкова, героя Сталінграда. Саме ці війська звільняли північну групу рудників. Під час боїв за селище Інгулець гітлерівці нанесли контрудар у фланг радянським військам. Проти ворога виступив артилерійський дивізіон капітана В. В. Іванова. Декілька разів фашисти намагалися знищити дивізіон, направляючи на нього велику кількість танків і піхоти. Але радянські воїни не залишили свої позиції і всі загинули. Це сталося за три дні до визволення Кривого Рога. Під час боїв за Криворіжжя були повністю знищені 22 дивізії, бригади, полки та окремі батальйони противника. Багато з'єднань радянських військ були удостоєні почесного найменування Криворізьких. 22 лютого 1944 року в Москві на честь визволення міста відбувся салют 22 артилерійськими залпами.

Результати операції

У результаті Нікопольсько-Криворізької операції війська 3-го і 4-го Українських фронтів у тісній взаємодії розгромили нікопольсько-криворізьке угруповання ворога, завдавши тяжкої поразки 6-й німецькій армії. Ворог втратив понад 35 тис. солдатів і офіцерів загиблими, 4 тис. осіб потрапили в полон, п'ятнадцять ворожих дивізій (11 піхотних, 3 танкові й 1 моторизована) було розгромлено. Радянські війська захопили й знищили понад 1 400 гармат, 450 мінометів, близько 300 танків і самохідних гармат, велику кількість автомашин, різного військового майна та бойової техніки. **Були визволені важливі райони марганцевих і залізорудних родовищ, були створені сприятливі умови для**

визволення Криму та подальшого розвитку наступу радянських військ на Миколаївсько-Одеському напрямку. Події, які наведені вище свідчать про масову мужність і героїзм радянських воїнів у боях за Кривий Ріг. (Додаток 8)

Додаток 1

Маршал Радянського Союзу О.М. Василевський

Додаток 2

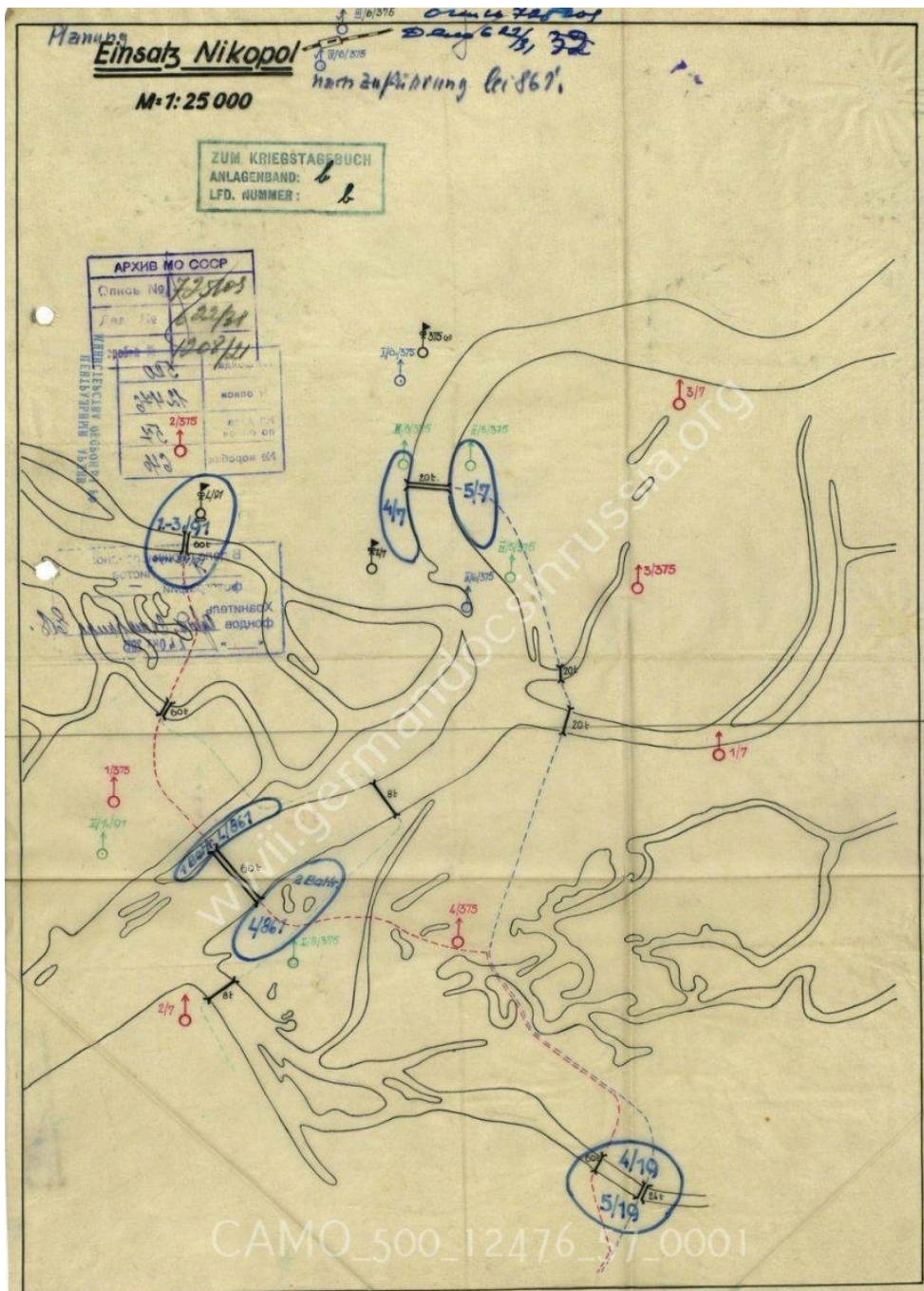
Силы и средства	Советская армия	Гитлеровские войска
- люди (тыс.чел.)	705	540
- стрелковых дивизий	47	17
- танковых дивизий и механизированных корпусов	3	2
- танков и самоходно-артиллерийских установок	230	320
- орудий и минометов калибра 76 мм и выше	более 7700	2400

Додаток 3

Нікопольсько-криворізька операція

Нікопольський плацдарм

03. 04. Група солдат горнострелкської дивізії підтримує атаку самохідного артилерійського озброєння StuG III. Личний состав обмундирован в зимні комплекти, шапки на собі жовтим вовною і стандартні квіти, на одну із котрих одяг чехол із білого матеріалу. Східно-германський фронт, Україна, лютий 1944 года. (Bundesarchiv).
 A group of the desert division soldiers is in support of the StuG III self-propelled gun attack. The personnel wear their winter suits, clo-ke caps and standard cloth caps, with a white cloth cover over one of them. Soviet-German Front, Ukraine, January 1944 (Bundesarchiv).

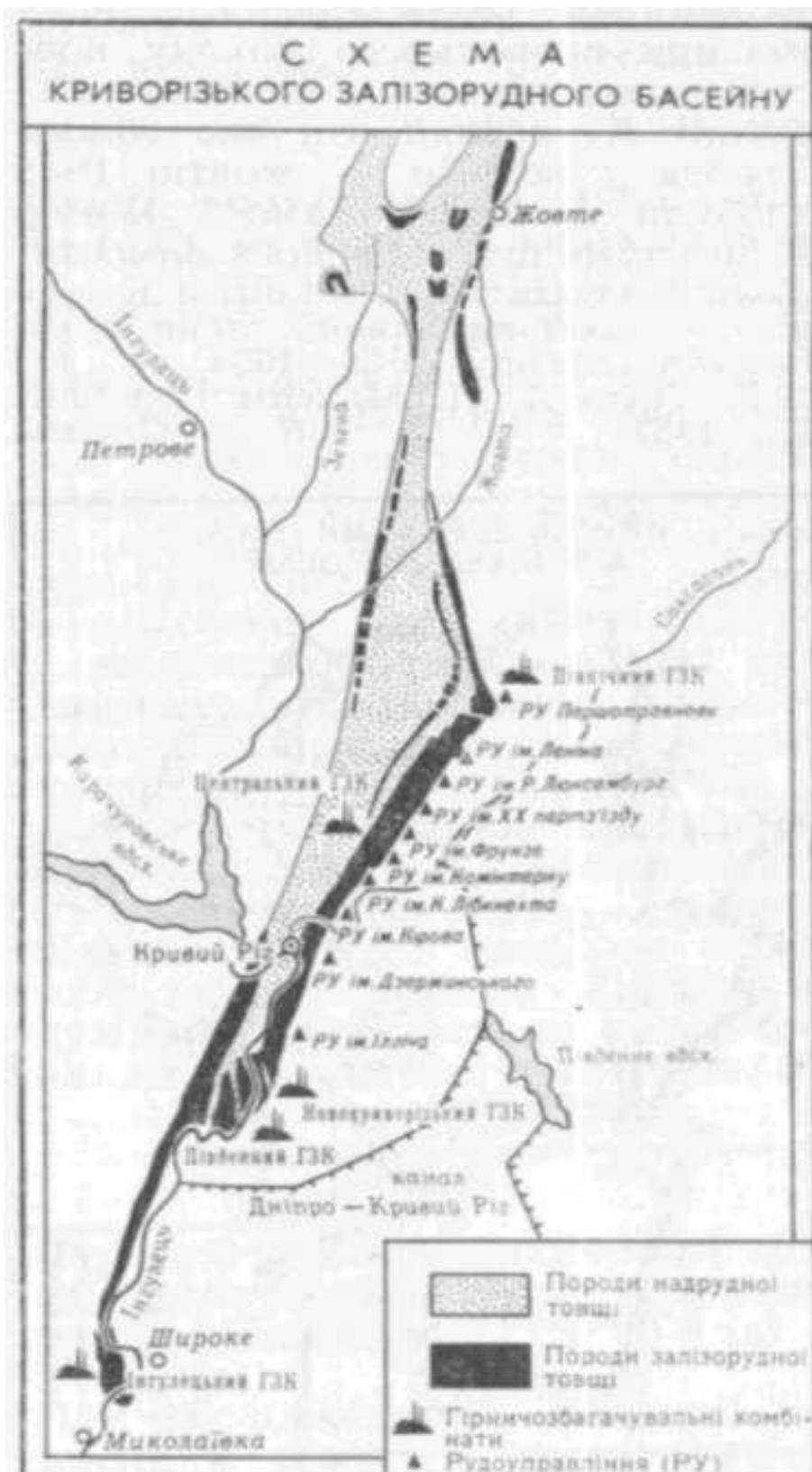

Цьому району німці надавали особливе значення. Бо тут знаходилися:

Нікопольський марганцевий басейн

Криворізький залізорудний басейн

Додаток 4

«Много пришлось повидать бездорожий за свою жизнь. Но такой грязи и такого бездорожья, как в зиму-весну 1944 года, не встречал ни раньше, ни позже. Буксовали даже тракторы и тягачи. Артиллеристы тащили пушки на себе. Бойцы с помощью местного населения переносили на руках снаряды и патроны от позиции к позиции на десятки километров... Но 3-й Украинский фронт, несмотря на невероятные трудности, продолжал продвигаться вперед. Ничто – ни стихия, ни отчаяннейшее сопротивление немцев – не могли остановить наших воинов. 22 февраля 46-я армия В. Глаголева при поддержке 37-й армии М. Шарохина овладела Кривым Рогом с прилегающими к нему рудниками и вышла к рекам Саксагань и Ингулец...

Ужас и отвращение сеяли отступающие фашисты. Все было разбито и разгромлено. Сколько всего нужно было отстроить и создать заново...».

Додаток 5

За кожен метр

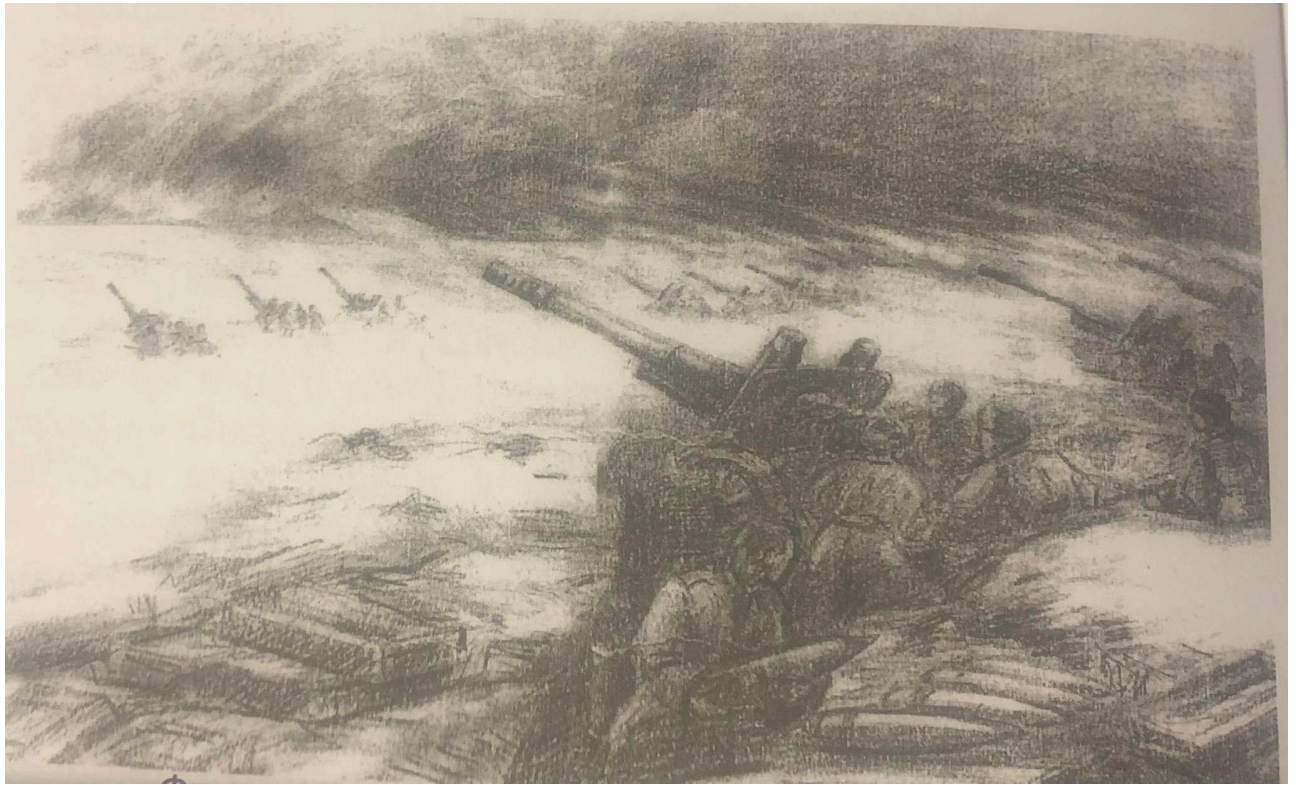
(Бої за село Златоустівку)

19 днів і ночей село палало. Бої йшли за кожен метр землі, за кожен будинок. Гітлерівці тримали тут міцну оборону. Вони навезли багато снарядів, які лежали в різних кінцях Златоустівки, накриті брезентом. В селі стояли також фашистські гармати і міномети великих калібрів. Наші війська штурмували цей населений пункт з боку Новогригорівки. Лише в ніч з 5 на 6 лютого 1944 року їм вдалося увірватися в село й зайняти п'ять перших будинків. Але гарнізон цих будинків був дуже невеликий – 14 чоловік. Тільки половина з них лишилася живими. Дві доби були потрібні, щоб до блокованого гітлерівцями гарнізону пробилася допомога. Чого тільки не робили вони, щоб цього не допустити. На дахах будинків сиділи солдати і раз у раз пускали ракети, щоб освітлювати місцевість та спостерігати за просуванням наших воїнів. Якщо спостерігати було важко, фашисти підпалювали черговий будинок. За це село загинули сотні воїнів... Поблизу села у Широкій балці лежать жертви фашистського геноциду. Це понад 600 радянських громадян єврейської національності. Вони були розстріляні гітлерівцями під час окупації. Багатьох, особливо маленьких дітей, ховали у Широкій балці живими. І довго ще дихала-ворушилася земля в місці їх останнього притулку...

Червоний гірник. – 1989. – 18 березня

Додаток 6

**Фрагмент артпідготовки 17.02.1944р. Малюнок ст. лейтенанта
Шестаполова Н.Е.**

Додаток 7

Вид вул. Леніна одразу після визволення Кривого Рогу, 28.02.1994 р.

Додаток 8

«Генералу армии
Малиновскому.

Войска 3-го Украинского фронта в результате наступления сегодня, 22 февраля, штурмом овладели городом Кривой Рог и районами Криворожских рудников – крупным промышленным центром Украины и важным опорным пунктом обороны немцев.

В боях за овладение городом Кривой Рог отличились войска генерал-лейтенанта Глаголева, генерал-лейтенанта Шарохина, генерал-майора Котова, генерал-майора Кособуцкого, генерал-майора Кузнецова, артиллеристы генерал-лейтенанта артиллерии Неделина, генерал-майора артиллерии Алексеенко, генерал-майора артиллерии Хитровского, генерал-лейтенанта артиллерии Вознюка, а также летчики генерал-лейтенанта авиации Судца и генерал-майора авиации Толстикова.

В ознаменование победы соединения и части, наиболее отличившиеся в боях за освобождение города Кривой Рог, представить к присвоению наименования "Криворожских" и к награждению орденами.

Сегодня, 22 февраля, в 22 часа столица нашей Родины Москва салютует доблестным войскам 3-го Украинского фронта, которые овладели городом Кривой Рог, — двадцатью артиллерийскими залпами из двухсот двадцати четырех орудий".

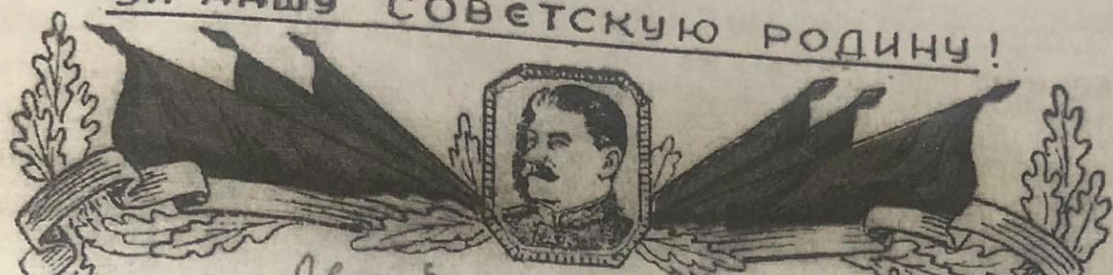
(Из приказа Верховного Главнокомандующего И.В. Сталина от 22 февраля 1944 года).

Через четыре дня приказом Верховного Главнокомандующего И.В. Сталина № 42 от 26 февраля 1944 г. соединениям и частям, которые отличились в боях за освобождение Кривого Рога, присвоено было наименование «Криворожских»:

- 20-я гвардейская стрелковая Криворожская дивизия;
- 48-я гвардейская стрелковая Криворожская дивизия;
- 394-я стрелковая Криворожская дивизия;
- 10-я гвардейская воздушно-десантная Криворожская дивизия;
- 92-я гвардейская стрелковая Криворожская дивизия;
- 10-я отдельная истребительно-противотанковая артиллерийская Криворожская бригада;
- 301-й гвардейский минометный Криворожский Краснознаменный полк;
- 462-й армейский минометный Криворожский полк;
- 324-й армейский истребительно-противотанковый артиллерийский Криворожский полк;
- 381-й армейский пушечный Криворожский полк;
- 115-я пушечная артиллерийская Криворожская бригада;
- 28-й гвардейский танковый Криворожский полк;
- 398-й гвардейский самоходно-артиллерийский Криворожский полк;
- 374-й ночной бомбардировочный авиационный Криворожский полк;
- 14-й отдельный авиационный Криворожский полк Гражданского воздушного флота;
- 1279-й армейский истребительно-противотанковый артиллерийский Криворожский полк;
- 116-й армейский инженерный Криворожский батальон;
- 126-й инженерно-саперный Криворожский батальон;
- 127-й инженерно-саперный Криворожский батальон;
- 1321-й армейский истребительно-противотанковый артиллерийский Криворожский полк;

30-й отдельный Криворожский полк связи;
459-й отдельный радиоразведывательный
Криворожский дивизион «ОСНАЗ».

ЗА НАШУ СОВЕТСКУЮ РОДИНУ!

Майору Левкову
Ивану Тимофеевичу

**Приказом Верховного Главнокомандующего
Генералиссимуса
Советского Союза
товарища СТАЛИНА**

от 22 февраля 1944 года, №

за отличные боевые действия,
проявленные в боях за освобожде-
ние города Кривой Рог

всему личному составу нашего
соединения, в том числе и Вам,
принимавшему участие в боях
за город Кривой Рог

ОБЪЯВЛЕНА БЛАГОДАРНОСТЬ.

Командир соединения
генерал-майор

(Е. КАРАМАНОВ)

Начальник
Политотдела соединения
полковник

(С. ГРОМОВ)

20 сентября 1945 года.

